

Posudek vedoucího na disertační práci **Mgr. Pavla Koudelky: Změny plodnosti v kontextu genderové revoluce se zaměřením na roli muže v rodině v České republice**

Populace ve vyspělých zemích procházejí významným změnami, které se projevují historicky novými vzorci demografického a sociálního chování. Současně dochází k transformaci struktur obyvatelstva a to nejen z hlediska věku. Pro hlubší postihu a porozumění těmto novým rysům populačního vývoje byl na počátku 21. století navržen evropskými demografy mezinárodní srovnávací panelový výzkum Generations and Gender Programme. Jeho hlavní součástí bylo výběrové šetření Generations and Gender Survey zaměřené na zkoumání vztahů rodičů a dětí (Generations) a na partnerské vztahy (Gender). Jedním z témat výzkumu, v souvislosti s měnícími se partnerskými rolmi, byla i harmonizace profesního a rodinného života, což je, zejména dnes, vysoce aktuální problematika. Mění se role muže, jsou nastolovány otázky genderové rovnosti v rodinných vztazích a to zejména v souvislosti s rozdělením činností v domácnosti a ve sféře péče o děti. Jedná se o téma relativně nové a někdy bývá vnímáno jako kontroverzní. Autor se proto ve své disertační práci zaměřil na otázku do jaké míry mají tyto nové kontexty rodinného života dopad na úroveň plodnosti (přesněji na narození dítěte ve vztahu k rozdělení domácích rolí) v České republice na základě dvou vln panelového šetření Generations and Gender Survey (GGS).

Předložená dizertační práce je v rozsahu 188 stran včetně příloh (vlastní text zahrnuje 174 stran). Je rozdělena do šesti velkých kapitol včetně úvodu a závěru. V předmluvě ke své práci autor vysvětluje situaci týkající se změn plodnosti a jejích rámců a specifikuje postavení České republiky v tomto směru. Současně informuje o nových možnostech výzkumu založeném na individuálních datech a nastiňuje hlavní záměr svého zkoumání, tj. genderové rozdělení rolí v domácnosti s důrazem na úlohu muže přičemž bude zkoumána relace role muže v domácnosti a narození dětí. V úvodu jsou diskutovány otázky jak vztahy mezi partnery v domácnosti a obecně vztahy mezi pohlavími mohou ovlivnit počet dětí. Hlavním záměrem práce je analýza z pohledu mužů, tj. jak závisí počet dětí na postojích muže k rodině nebo k rovnosti mezi pohlavími obecně. Obvykle se rozlišují muži s tradičními názory na fungování rodiny (tj. žena se zejména stará o domácnost a děti a muž o materiální zabezpečení rodiny) oproti těm, kteří vyznávají rovnostářský postoj (tj. muž se dělí se ženou o domácí práce i o péči o děti). V úvodu je dále prezentována struktura práce a obsah jednotlivých kapitol. Druhá kapitola nazvaná *Vývoj porodnosti v České republice a jeho souvislosti* má čtyři větší subkapitoly a pátou představuje závěr k této druhé kapitole. Postupně jsou zde prezentovány nedávné situace v trendech plodnosti i další související jevy (sňatečnost, rozvodovost ap.), následují teorie vysvětlující změny plodnosti, mezinárodní srovnání plodnosti a prognóza obyvatel ČR. V subkapitole 2.1 nazvané *Aktuální situace a nedávné trendy* jsou nastíněny nedávné trendy počtů živě narozených, úhrnné a konečné plodnosti, průměrného věku matky při narození prvního dítěte, dále jsou studovány struktury živě narozených i měř plodnosti podle věku matky, ukazatele plodnosti podle pořadí, mimomanželské plodnosti, ap. V tomto textu autor shrnul, respektive dopočítal, komentoval a diskutoval, na základě odborné literatury, dosud známé skutečnosti týkající se trendů plodnosti v České republice. Další subkapitola *Teorie vysvětlující změny v plodnosti* shrnuje současné známé teorie věnované vysvětlování nedávných změn reprodukčního chování populací vyspělých zemí. Autor zde seznamuje čtenáře s teorií druhého demografického

přechodu, teorií postmaterialistických hodnot, teorií racionální volby, teorií averze vůči riziku, teorií genderové rovnosti, teorií posunu životních startů, ap. Správně poukazuje na skutečnost, že žádná teorie nemůže beze zbytku postihnout rozmanitost situací reprodukce evropských populací. V následující subkapitole 2.3 *Srovnání s vývojem v Evropě* je na několika vybraných ukazatelích prezentována demografická situace Evropy. V subkapitole 2.5 jsou představeny aktuální prognózy populačního vývoje České republiky. Tato část dizertační práce představuje vyčerpávající demograficko-sociologické shrnutí nedávných změn prokreačního chování.

Netradiční (v demografii) zpracování studované problematiky začíná třetí kapitolou. Je zde přiblíženo pojetí genderové revoluce a její promítnutí do rodinných vztahů. Dochází k oslabování role otce v rodině nejen v souvislosti s ekonomickou aktivitou žen, ale také díky vysoké rozvodovosti. Výsledná plodnost je, mimo jiné, stále více ovlivňována úrovní rovnosti mezi pohlavími v profesní a rodinné sféře; čím větší rozdíl mezi oběma sférami existují, tím je úroveň plodnosti nižší. Současná situace v České republice stále do určité míry souvisí s její minulostí. Ekonomická aktivita žen zde byla vysoká, nicméně západní feministická hnutí byla spíše zesměšňována, což se projevuje i dnes v opoždění prosazování rodinné politiky a skutečné genderové rovnosti. Oproti minulosti se do partnerských vztahů promítá i vliv dříve neznámé nezaměstnanosti a sociální nejistoty. Tyto faktory autor ilustruje na základě relevantní literatury z níž také vyplývá že: „*ochota mužů podílet se na péči o dítě je poměrně vysoká, ale realizována je minimálně*“. Autorem prezentované deskriptivní charakteristiky z českého výběrového šetření GGS o rozdělení činností v domácnosti z pohledu mužů a žen a zejména jejich rozdílná spokojenost (muži jsou s rozdělením spokojenější než ženy) potvrzují předchozí výrok. Další podkapitola (3.2) řeší problematiku genderové rovnosti, autor diskutuje toto téma a kriticky se staví k problematice jejího měření. V přehledové tabulce uvádí různé koncepty a ukazatele a poukazuje na nesrovnalosti. Vzhledem k velké rozmanitosti měření genderové rovnosti a problémů z toho plynoucích autor nakonec volil vlastní cestu představenou ve čtvrté kapitole kde konstruuje vlastní rozdělení mužů podle jejich postojů na genderovou rovnost. Metodicky řešil tuto úlohu nejdříve „klasicky“ metodou faktorové analýzy na základě relevantních proměnných z GGS. Vzhledem ke skutečnosti, že výsledné faktory nesplnily očekávaný záměr, autor navrhnul svoje dva indexy *index pomoci v domácnosti* a *index pomoci s péčí o děti* na základě specifického škálování vybraných otázek. Na tomto místě je vhodné ocenit, že autor podrobně a kriticky rozebírá obě metody a hledá tu lepší. Oba jím navržené indexy reflektují skutečné zapojení mužů, nikoliv pouhé postoje či spokojenost se svou rolí.

Stěžejní je pátá kapitola nazvaná „*Vliv zapojení mužů v domácnosti na pravděpodobnost mít další dítě*.“ Tato kapitola řeší nastolené hlavní téma a to, které činitele se podílejí na rození dětí. Autor se opírá o metodu binární logistické regrese kde je modelován vliv zapojení mužů v domácnosti (index pomoci muže s domácími pracemi a index mužova zapojení do péče o děti) na pravděpodobnost mít další dítě (včetně dalších kontrolních vysvětlujících proměnných: věk, sociálně-ekonomické postavení, vzdělání, náboženské vyznání, počet vlastních sourozenců, typ partnerství, počet vlastních dětí, velikost obce). V kapitole je nejdříve vysvětlena příslušná regresní metoda (binární logistická regrese) a následuje podrobný popis proměnných (včetně jejich odůvodnění a rozdělení) vstupujících do následných modelů. Ve výsledku autor uvádí dva modely, které se pouze liší tím, že druhý

model zahrnuje i proměnnou, která byla méně signifikantní (vzdělání). Modely obsahují jednu statisticky významnou interakci věk*pomoc v domácnosti. Mít další dítě záviselo na sociálně-ekonomickém postavení, typu partnerství, pomoci v domácnosti, počtu vlastních dětí, indexu pomoci s dětmi a interakci věku a indexu pomoci s dětmi, která pak byla dále graficky zobrazena. Zajímavé je například zjištění, že pro mladé muže větší zapojení do péče o děti snižuje pravděpodobnost mít další dítě. Překvapivé je zjištění větší pravděpodobnosti mít dítě u kohabituujících párů oproti manželským. Ukazuje se, že to je zejména pomoc muže v domácnosti, která zvyšuje šanci mít další dítě (1,73 krát).

Hodnotíme-li předloženou dizertační práci Pavla Koudelky jako celek, lze ji zařadit mezi ty velmi zdařilé a to v obou oblastech obsahové i metodické. Zvolená problematika je nová a u nás v tak komplexní podobě dosud neřešená. Nejedná se přitom o jednoduché či klasické demografické téma. Zejména je třeba ocenit, že autor nepřejímá „známé“ pravdy, ale snaží se najít vlastní řešení (obsahové i metodické), když se předtím poučil na základě studia relevantní literatury. Z práce je patrné, že témata vždy hlouběji promýšlel. Práce je obsahově i metodicky vyvážená a je doložena bohatým studiem relevantní literatury. Technické zpracování je na velmi dobré úrovni, kladem je i skutečnost, že je v textu možné provádět přímé odkazy (odkliky) na jednotlivé kapitoly, grafy tabulky ap. Práci nelze vytknout obsahové nebo formální nedostatky. Dizertační práce Pavla Koudelky splňuje všechny požadavky kladené na dizertační práce, a proto ji doporučuji k obhajobě.

Formální nedostatky:

Výpadky textů str. 26 poznámka 2; str. 28 kapitola 2.1.2 první odstavec
Str. 81 dolní graf, popis osy y je zbytečný na dvě desetinná místa s nulami

Prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc.